

חדשים גם ישנים – אחרונים גם ראשונים

הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך: (שיר השירים ז יד)

מסכת עירובין דף נג עמוד א – הראשונים כפתחו של אולם

אמר רבי יוחנן: לָפָן של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים כפתחו של היכל - ואנו כמלוא נקב מחט סידקית. ראשונים - רבי עקיבא, אחרונים - רבי אלעזר בן שמוע. איכא דאמרי: ראשונים - רבי אלעזר בן שמוע, אחרונים - רבי אושעיא בריבי. ואנו כמלוא נקב מחט סידקית. אמר אביי: ואנן כי סיכתא בגודא (יתד בכותל) לגמרא. אמר רבא: ואנן - כי אצבעתא בקירא (אצבע בשעווה) לסברא, אמר רב אשי: אנן כי אצבעתא בבירא (אצבע בבור) לשכחה.¹

מסכת שבת דף קיב עמוד ב – הראשונים כמלאכים

אמר רבי זירא אמר רבא בר זימונא: אם ראשונים בני מלאכים - אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים - אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר, אלא כשאר חמורים.²

מסכת יומא דף ט עמוד ב – מחלוקת בבית המדרש בטבריה

רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו: ראשונים שנתגלה עוונם - נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עוונם - לא נתגלה קצם. אמר רבי יוחנן: טובה ציפורן של ראשונים מכריסן של אחרונים. - אמר ליה ריש לקיש: אדרבה, אחרונים עדיפי, אף על גב דאיכא שעבוד מלכויות - קא עסקי בתורה! אמר ליה: בירה תוכיח, שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים. שאלו את רבי אלעזר: ראשונים גדולים או אחרונים גדולים? - אמר להם: תנו עיניכם בבירה.³

מסכת ראש השנה דף כה עמוד ב – יפתח בדורו כשמואל בדורו

... ואומר: "וישלח ה' את ירובעל ואת בָּדָן ואת יפתח ואת שמואל" (שמואל א יב יא) ... ואומר: "משה ואהרן בכחנו ושמואל בקוראי שמו" (תהלים צט ו). שָׁקַל הכתוב שלושה קלי עולם כשלושה חמורי עולם, לומר לך: ירובעל בדורו - כמשה בדורו, בָּדָן בדורו - כאהרן בדורו, יפתח בדורו - כשמואל בדורו. ללמדך שאפילו קל

¹ זו אחת הדרשות הקלאסיות בשבח הדורות הראשונים ומיעוט חוכמתם של האחרונים. הדימוי של נקב מחט סידקית מסמל קטנות מוחין, יתד בכותל או אצבע לשעווה מסמלים את קושי הלימוד, בעוד שהדימוי של אצבע בבור שנכנסת ויוצאת בקלות היא סמל לשכחה. (ראו מסכת אבות פרק ה משנה טו: "ארבע מדות ביושבי לפני חכמים: ספוג ומשפך משמרת ונפה"). ויש לשים לב שבדרשה זו 'ראשונים' ו'אחרונים' שניהם בעצם 'ראשונים' מסוף תקופת התנאים ותחילת האמוראים הם תלמידי רבי (ההפרש בין ר' עקיבא לרבי אלעזר בן שמוע, או בין ר' אלעזר בן שבווע ור' אושעיה ברבי הוא דור או שניים). האחרונים שהם כבר נקב מחט סידקית, או כאצבע בשעווה וכו' הם אמוראים מאוחרים - דור שני/שלישי, כרבי יוחנן בן נפחא, בעל הדרשה. ואביי ורבא הם כבר מאחרוני האמוראים, אז מה יגידו הדורות שאחריהם? ראו בגמרא שם בקטע סמוך קודם שבח גדולתו של רבי מאיר שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו. וכך גם רבי אושעיה מגדולי תלמידי רבי יהודה הנשיא שזכה לכינוי 'רבה'. וכיצד היו לומדים: "אמר רבי יוחנן: כשהיינו לומדין תורה אצל רבי אושעיא היינו יושבין ארבעה ארבעה באמה. אמר רבי: כשהיינו לומדין תורה אצל רבי אלעזר בן שמוע היינו יושבין ששה ששה באמה".

² גם דרשה זו הולכת בכיוון של הדרשה הראשונה ואולי אף מחמירה עליה (תרתי משמע). על חמורו של ר' חנינא בן דוסא ראו אבות דרבי נתן נוסח א פרק ח "שגנבוהו לסטים וחבשו את החמור בחצר והניחו לו תבן ושעורים ומים ולא היה אוכל ושותה", משום שהיו אלה שעורים של טבל, עד שהתייאשו ושחררו אותה. ראו שם. ועל חמורו של פנחס בן יאיר ראו סיפור דומה בבראשית רבה ס ח, עליו הרחבנו בדברינו [בין גמליו של אברהם לחמורו של פנחס בן יאיר](#) בפרשת חיי שרה. ושם מסיים המדרש באמירה: "יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים, יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנים. פרשתו של אליעזר שניים ושלושה דפים הוא אומרה ושונה, ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא". נראה שכאן כבר יש 'סדק קטן' במוטיב ירידת הדורות. אולי דווקא הבנים שיודעים לחדש גופי תורה והלכות מרובות הם שראויים לשבח. ואם תעביר קו בין התנאים (ואמוראים דור ראשון) ובין אמוראים מאוחרים, הרי כל בר בי רב יודע את הנדבך הגדול של התלמוד שנבנה על"ג המשנה, תוספתא ומדרשי ההלכה והברייתות. וכמה וכמה 'אוקימתות' יש לנו בתלמוד שמעמידים את דברי המשנה בעניין צדדי ואת דברי האמוראים כעיקר! ויש עוד לשון בביטוי "בני מלאכים" שמופיע רק כאן ובמקבילה בירושלמי דמאי א ג. ממתי יש ילדים למלאכים?

³ הדיון כאן הוא בהבדל מדוע גלות בית ראשון הייתה קצרה ולאחר 70 שנה חזרו ובנו את בית המקדש (הבירה), בעוד שגלות בית שני ארוכה בהרבה - תחילתה כ- 200 שנה לפי דור האמוראים שמוזכר כאן: ר' יוחנן, ר' אלעזר וריש לקיש, תחילת המאה השלישית ולא נראה באופק קיצה. עכ"פ, ראו דעתו של ריש לקיש שמשבח את האחרונים שלומדים תורה גם בזמנים קשים של רדיפות ונגישות של המלכות. ראו דברינו [יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם](#), בפרשת נח. ודברי ר' יוחנן עצמו בשיר השירים רבה פרשה ד: "ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן על הדא דר' לוי אמר: כי רבים בני שוממה מבני בעולה, הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבניינה". נראה שאנחנו מתחילים לגלות 'סדק' מסוים בקביעה המוחלטת בדבר עדיפות הדורות הראשונים.

שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור - הרי הוא כאביר שבאבירים, ואומר: "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם" (דברים יז ט). וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו? הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימיו, ואומר: "אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה" (קהלת ז ט).⁴

קהלת פרק ז פסוק י - הימים הראשונים

אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה פי לא מחכמה שאלת על זה:⁵

ויקרא רבה ב יא - מהאבות עד רבי מאיר, שרשרת אחת של חדשים גם ישנים

"צפונה לפני ה' - כנגד מעשיהם של אברהם יצחק ויעקב שהם צפונים לפניו. ומנין שהלשון הזה הוא לשון צפונה?⁶ שנאמר: "חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך" (שיר השירים ז יד). אברהם יצחק ויעקב - ישנים, עמרם בן קהת וכל הכשרים שהיו במצרים - חדשים ... חבורתו של משה וחבורתו של יהושע וחבורתו של דוד ושל חזקיה - ישנים, חבורתו של עזרא ושל הלל ושל רבי יוחנן בן זכאי ושל רבי מאיר וחבריו - חדשים. ועליהם הוא אומר: "חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך".⁷

שיר השירים רבה א כ "לריח שמניך טובים" - בין ריח לשמן, ואיפה הר סיני?

ר' ינאי בריה דר' שמעון: כל השירים שאמרו לפניך האבות ריחות היו, אבל אנו שמן תורק שמך, כאדם שמריק מכלי לכלי חבירו. כל המצות שעשו לפניך האבות ריחות היו, אבל אנו שמן תורק שמך, מאתים וארבעים ושמונה [רמ"ח] מצוות עשה, ושלוש מאות וששים וחמש [שס"ה] מצוות לא תעשה.⁸
רבי אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא. ר' אליעזר אומר: אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסין ושמים וארץ מגלות וכל בני האדם לבלרים, אין מספיקין לכתוב תורה שלמדתי. ואני לא חיסרתיה,⁹ אלא כאדם שמטביל זכרותו של מכתול בים.¹⁰ רבי יהושע אומר: אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסין ושמים וארץ יריעות וכל

⁴ קטע זה מגמרא ראש השנה הוא תוספתא ראש השנה פרק א הלכה יח, שמובאת אגב הדיון בגמרא על המשנה בסוף פרק ב המספרת את המחלוקת הקשה בין רבן גמליאל ורבי יהושע בקידוש החודש שקבע את מועד יום הכיפורים כפי שקבע וכפה אותו על ר' יהושע שסבר אחרת וציווה עליו: "גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך" (ראו דברינו [בוא בשלום רבי ותלמידי](#) ביום הכיפורים). ראו דרשה זו גם בקהלת רבה א ד, מדרש שמואל טו ב ועוד. כאן, נראה שהכוונה היא קבלת מרות בית הדין שבדור הנוכחי ולא השוואה בין דורות ותקופות. הדרשה מדברת על "קלי עולם" ו"חמורי עולם", אך עדיין, חכמי הדור הם שקובעים ו"אין לך אלא שופט שבימך". ואם הוא מוגבל בכוחו, אז אין הוא "שופט בימיו"! לדרשה זו ניתן לחבר את הגמרא בקידושין עב ע"ב: "זרח השמש ובא השמש - עד שלא כתבה שמשו של עלי, זרחה שמשו של שמואל הרמתי וכו' " ואולי גם המדרש באבות דרבי נתן נוסח א פרק לא: "הראאהו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו, דור דור ופרנסיו, דור דור ומנהיגיו וכו' ". כך אגב גם הראו למשה ערב פטירתו. ראו ויקרא רבה כו ז, דברינו [בין אדם הראשון ומשה](#) בפרשת בראשית.

⁵ כיוון שהזכרנו פסוק זה במדרש הקודם, נביא אותו במלואו ונזכיר פירוש בשמו של ר' חזקאל לוינשטיין המשגיח מפוניבז' שאמר: אפשר לומר שהימים הראשונים היו טובים יותר מהימים הנוכחיים, ימים בהם הייתה נבואה בישראל. אבל "לא מחכמה" שאלת על זה. הימים שלנו הם ימי החכמה, לא הנבואה. חכם עדיף מנביא.

⁶ ובנוסחאות אחרות (א.א. הלוי) צפינה, היינו דבר שניתן להצפין (להחביא) כמו צפון של ליל הסדר. שאלת הדרשן היא: מנין לנו שאפשר לדרוש צפון (הוא"ו בחולם) במובן של צפון (הוא"ו בשורוק)? אגב, אולי יש קשר בין צפון (North) ובין צפון (hidden) - דרך הצפון הרחוק, שהוא מעבר להררי החושך שם נמצאים הדברים המסתוריים (המיסטיים), הצפונים והנעלמים.

⁷ השימוש שעושה מדרש זה שבתחילת ספר ויקרא בפסוק משיר השירים שבחרנו לכותרת הדין, יוצר הקבלה בין "צפנתי לך" ובין "צפונה לפני ה' " (על המזבח). אחד מתפקידי המזבח הוא להזכיר את הדורות הצפונים הראשונים. וכך גם הפסוק שלנו אומר: "חדשים גם ישנים" - גם ישנים! שמה בגלל עיסוקנו בהווה (בחדשים) נשכח את האבות המייסדים. החדשים של היום (עמרם, אבי משה, בהשוואה לאבות: אברהם, יצחק ויעקב, ספר שמות מול ספר בראשית), הם הישנים של מחר (משה ובית דינו). והחדשים של מחר? כל מה שעתידים הם לחדש בבית המדרש כבר נאמר למשה בסיני (ירושלמי פאה ב ד), יהיו גם הם ישנים יום אחד ויבואו חדשים אחרים ושרשרת המסירה והחידוש לא תיפסק. נראה שמדרש זה צועד צעד אחד קדימה בעצם הקדמת החדשים לישנים. וביחד עם המדרשים הקודמים, נוכל לקבל תמונה ההולכת ומתאזנת: אין להמעיט ולזלזל בנוכחים ובה בעת גם לא לשכוח ולהפחית בערך וזיכרון הראשונים. ויש גם לשים לב למעמד המיוחד של רבי מאיר כאן!

⁸ אין לדורות המאוחרים במה להתבייש מול אבות האומה. אמנם "יפה שיחת עבדי אבות מתורתן של בנים" (בראשית רבה חיי שרה), אבל האבות היו בבחינת ריח ואנחנו בבחינת שמן. האבות היו "אינו מצווה ועושה" ואנחנו "מצווים ועושים וכבר נמנו וגמרו: "גדול המצווה ועושה". ראו גם כל המדרשים על הפסוק במשלי לא כט: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה" שנדרש בשבב הדורות המאוחרים שקבלנו את התורה כולה. וכבר הארכנו לדון בקו התפתחותי זה בדברינו [מצוות טרום סיני](#) בפרשת לך לך. והדברים נמשכים במדרשים הסמוכים. ראו גם הדין [תרי"ג מצוות](#) בדפים המיוחדים.

⁹ "לא חיסרתיה" - מה שהצלחתי לקבל מרבתי לא היה אלא טיפה בים, היינו מה הם ידיעותיי מול ידיעותיהם הרחבות של רבותי. או אפשר גם ההפך: מה שחיסרתי מהם, מה שלא הצלחתי לקבל הוא כטיפה בים, היינו שקבלתי כמעט הכל.

¹⁰ מקבילה נמצאת בסנהדרין סח ע"א וכן באבות דרבי נתן נוסח א פרק כה, בסיפור על פטירתו של ר' אליעזר [בן הורקנוס] שנידוהו אחרי המחלוקת הידועה [בתנורו של עכנאי](#): "נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר: אוי לכם שתי זרועותי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין. הרבה תורה למדתי, והרבה תורה לימדתי. הרבה תורה למדתי - ולא חסרתי מרבתי אפילו ככלב המלקק מן היס, הרבה תורה לימדתי - ולא חסרתי תלמידי אלא כמכתול בשפופרת". רש"י שם מסביר שהכוונה היא למיעוט תורתו מול רבותיו וכן תורת

בני אדם לבלרין, אין מספיקין לכתוב דברי תורה שלמדתי. ולא חיסרתיה רק כאדם שמטביל זכרותו של מכחול בים.¹¹ ר' עקיבא אומר: אני אין בי כוח לומר כמו שאמרו רבותי. אלא, רבותי חיסרוה ואני לא חיסרתיה, אלא כמריח באתרוג - המריח נהנה והאתרוג לא חסר. וכממלא מאמת המים וכמדליק מנר לנר.¹² פעם אחת שהה רבי עקיבא לבוא לבית המדרש בא וישב לו מבחוץ. נשאלה שאלה: "זו הלכה?" אמרו: "הלכה מבחוץ". חזרה ונשאלה שאלה, אמרו: "תורה מבחוץ". חזרה ונשאלה שאלה, אמרו: "עקיבא מבחוץ". פינו לו מקום. בא וישב לו לפני רגליו של ר' אליעזר. ובית מדרשו של ר' אליעזר היה עשוי כמין ריס ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לשיבה. פעם אחת נכנס ר' יהושע התחיל ונושק אותה האבן ואמר: האבן הזאת דומה להר סיני, וזה שישב עליה דומה לארון הברית.¹³

גמרא עירובין כא ע"ב – דברי תורה ודברי סופרים

"חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך", אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, הרבה גזירות גזרת על עצמי יותר ממה שגזרת עלי - וקיימתים. אמר ליה רב חסדא להווא מדרבנן דהוה קא מסדר אגדתא קמיה: מי שמיע לך "חדשים גם ישנים" מהו? אמר ליה: אלו מצות קלות ואלו מצות חמורות.¹⁴ אמר ליה: וכי תורה פעמים פעמים ניתנה? אלא: הללו מדברי תורה, והללו מדברי סופרים.¹⁵

שיר השירים רבה ז יח "ועל פתחינו כל מגדים" – האריס שהשביח הפרדס

בית ר' שילא ורבנן. בית ר' שילא אומרים: [משל] לאשה כשרה שהניח לה בעלה מעט חפצים ומעט יציאות.¹⁶ כיון שבא בעלה אמרה לו: "ראה מה הנחת לי ומה סיגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם". וחכמים אומרים: [משל]

תלמידיו מולו. אבל לדעתנו, ניתן להבין את המדרש שלפנינו, ואולי גם את הגמרא בסנהדרין גם בדרך הפוכה, היינו, שחז"ל לא ביטלו את עצמם וידעו שדורם הוא דור דעה. ראו בסיפור המקביל על מחלתו ומותו של ר' אליעזר בן הורקנוס, בגמרא סנהדרין קא ע"א, שהוא שואל את ר' עקיבא: "כלום חיסרתי מן התורה כולה?" ולמה מגיע לי למות? ור' עקיבא עונה לו שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז כ). וכבר זכינו להרחיב בדמותו המיוחדת של ר' אליעזר בן הורקנוס בדברינו [אליעזר בן הורקנוס – חמישה פרקים ואפילו](#) בדפים המיוחדים.

¹¹ ואם נחזור לרבן יוחנן בן זכאי, שראינו בקצרה במדרש ויקרא רבה לעיל, שהוא ראש לכל החכמים הנזכרים כאן, ראו מסכת סופרים פרק טז הלכה ו: "אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שלא הניח פרשה אחת בתורה שלא למדה. ולמד במקרא ותרגום מדרש הלכות ואגדות ומשלו, הכל למד. וכן אמרו עליו שאמר: אם יהיו כל השמים יריעות, וכל האילנות קולמוסין, וכל הימים דיו, אינן כדי לכתוב את חכמתי שלמדתי מרבותי. ולא אצלתי מחכמתן אלא כשם שהזבוב הזו הטובלת בים הגדול ומשהו מחסרה; וממי קבל תורה? מהילל ומשמאי". ראו שבחו גם באבות דרבי נתן נוסח א פרק יד: "רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. שמונים תלמידים היו להלל הזקן ... גדול שבכולם יונתן בן עוזיאל. קטן שבכולן רבן יוחנן בן זכאי: אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות ותוספתות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכל המדות של חכמים וכל דבר ודבר שבתורה לא הניח שלא למד".

¹² בכל דרך שבה נסביר מדרש זה, דברי ר' עקיבא צריכים הסבר. מה פירוש "רבותי חיסרוה ואני לא חיסרתיה" ואיך להבין את שלושת הדימויים: המריח באתרוג, אמת המים ומדליק מנר לנר? ולמה בכלל שבתהליך הלימוד התלמיד יחסיר מרבו? ראו במדבר רבה כא טו בפרשת מינוי יהושע: "וסמכת את ידך עליו - כמדליק נר מנר. ונתת מהודך עליו - כמערה מכלי לכלי. ובספרי זוטא פרק כז פסוק כ: "מהודך ולא כל הודך. למה משה דומה? לאבוקה שהיא דולקת ודלקו ממנה כמה נרות, אבל אורה של אבוקה לא חסרה כלום. כן לא היתה חכמתו של משה חסרה כלום". בדברינו [ונתת מהודך עליו](#). כך גם במינוי הזקנים, במדבר רבה טו יט: "למה הדבר דומה? לנר שהיה דולק והדליקו ממנה כמה נרות ואור דליקתו לא חסר, אף כאן משה משלו לא חסר כלום". היינו שהנותן לא נחסר. דברינו [קול אחד וקולות רבים](#) בפרשת בהעלותך. אך שם זו העברת תפקיד והחלפת מנהיגות, שם הקב"ה אומר למשה שהודו של יהושע יבוא ממנו וכאילו על חשבוננו (ראו במדבר רבה ט). כאן מדובר בלימוד תורה שבו לא רק שהרב אינו נחסר מתלמידיו, אלא גם לומד מהם ומחכים בעצמו, כמאמרם בגמרא תענית ז ע"א: "הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכול".

¹³ אליעזר בן הורקנוס שמוכתר גם בתואר "בור סוד שאינו מאבד טיפה" ראוי לתואר סיני. ראו דברינו [סיני או עוקר הרים](#) בדפים המיוחדים. לקרוא לאבן שעליה ישב ר' אליעזר, או לכל תלמיד חכם אחר שמבאר את התורה שבע"פ: הר סיני, ולכנות אותו עצמו ארון הברית (בו היו נתונים הלוחות וספר תורה שכתב משה), זה עצמו פסגת החירות שנטלו חכמי ישראל לעצמם שעשו חדשים כישנים שנתנו מהר סיני. וכבר אמרו: "כל מה שתלמיד עתיד לחדש כבר ניתן למשה מסיני". (בירושלמי חגיגה פרק א הלכה ח: "אפילו מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני". ויקרא רבה כב א: "ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו כולן נאמרו למשה בסיני").

¹⁴ ראו דברינו [מצווה קלה](#) בפרשת עקב.

¹⁵ חדשים כאן הם חכמי המשנה והתלמוד ותורה שבע"פ שלא רק מרחיבה ומסבירה את התורה שבכתב (הישנים) והופכת אותה לתורת חיים, אלא בונה 'אוקימתות' ומוסיפה סייגים, תקנות וגזירות חכמים. ראו בהמשך הסוגיה שם את דרשת רבא: "מאי דכתיב: ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה וגו'. בני! הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה. שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה, ודברי סופרים - כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה". ראו שם גם שבח הדורות הללו שעוסקים בתורה בתנאים קשים: "נצא השדה - בא ואראך תלמידי חכמים שעוסקין בתורה מתוך הדחק. נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים - בא ואראך אותם שהשפעת להן טובה והן כפרו בך. נשכימה לכרמים - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. נראה אם פרחו הגפן - אלו בעלי מקרא, פתח הסמדר - אלו בעלי משנה, הנצו הרמונים - אלו בעלי גמרא. שם אתן את דודי לך - אראך כבודי וגודלי, שבח בני ובנות". ועל הביטוי "תורה פעמים ניתנה" שנאמר כאן בתמיה, ראו דברינו [תורה חתומה ניתנה או מגילה מגילה](#) ניתנה בפרשת משפטים.

¹⁶ מעט כסף להוצאות הבית. וכשחזר מצא הבעל שהאישה העשירה את הבית. דעה ראשונה זו איננה חולקת על דעת חכמים המובאת בהמשך. דעה זו היא המשל (כמו הפסוק) והנמשל הוא שיטת חכמים (אשר מביאים גם משל משלהם).

למלך שהיה לו פרדס ונתנו לאריס. מה עשה אותו האריס? מילא כלכלות של תאנים מפירותיו של פרדס ונתן על פתח הפרדס. כשהיה המלך עובר רואה כל השבח הזה, אמר: כל השבח הזה בפתח הפרדס, בפרדס כולו על אחת כמה וכמה. כך בדורות הראשונים - אנשי כנסת הגדולה הלל ושמאי ורבן גמליאל הזקן. בדורות האחרונים - ר' יוחנן בן זכאי ור' אליעזר ור' יהושע ור' מאיר ור' עקיבא ותלמידיהם על אחת כמה וכמה. ועליהם הוא אומר: "חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך".¹⁷

שיר השירים רבה פרשה א ה (דונסקי טז) – בין כוס יין למרתף היין

ר' אליעזר אומר: משל למלך שהיה לו מרתף של יין. בא אחד, אורח ראשון, מזג לו את הכוס ונתן לו; ובא השני ומזג לו את הכוס ונתן לו; כיון שבא בנו של מלך נתן לו המרתף כולו.¹⁸ כך, אדם הראשון נצטווה על שבע מצות...¹⁹ נח נתוסף לו אבר מן החי, דכתיב: "אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו" (בראשית ט ה). אברהם נצטווה על המילה, יצחק חנכה לשמונה ימים, יעקב על גיד הנשה... יהודה על היבמה... ישראל – א-כל²⁰ מצוות עשה ומצוות לא תעשה.²¹

אלשיך ויקרא פרק כו פסוק מה – הברית עם הראשונים

"וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה'... שנתן טעם... מה שלא מאסתים ולא געלתים וכו', הוא כי זכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים - שהיו שם עובדי עבודה זרה וימרו על ים ביס סוף, ועם כל זה כרתי להם ברית.²²

¹⁷ מדרש זה נראה כמתכתב עם מדרש ויקרא רבה ב יא לעיל. החלוקה שם לחבורות מכילה את עזרא, הלל, רבן רבי יוחנן בן זכאי ורבי מאיר בקבוצה אחד - החדשים, מול חבורתו של משה, יהושע, דוד וחזקיהו - הישנים. כאן יש חלוקה פנימית בתוך קבוצת בית שני כאשר חורבן הבית משמש קו פרשת המים: אנשי כנסת הגדולה הלל ושמאי ורבן גמליאל הזקן - הם הישנים, מול ר' יוחנן בן זכאי ור' אליעזר ור' יהושע ור' מאיר ור' עקיבא ותלמידיהם - הם החדשים. הישנים הניחו את הפירות בפתח הפרדס, פרים של החדשים הם הפירות הרבים שבתוך הפרדס. כולל אלה שעדיין על העצים, צומחים ומבשילים. על ר' יוחנן בן זכאי נאמר: "שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות ותוספות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכל המידות של חכמים וכל דבר דובר שבתורה לא הניח שלא למד" (אבות דר' נתן נוסח א פרק יד). ועל ר' עקיבא המכונה "אוצר בלום" נאמר שם בפרק יח: "למה רבי עקיבא דומה? לפועל שנטל קופתו ויצא לחוץ מצא חטים מניח בה, מצא שעורים מניח בה, כוסמין מניח בה, עדשים מניח בה. כיון שנכנס לביתו, מברר חטים בפני עצמו, שעורים בפני עצמו וכו' ועשה כל התורה טבעות טבעות". הוא רבי עקיבא שסיתת את ההר עד שעקרו ממקומו והטילו לירדן (אבות דרבי נתן נוסח א פרק ו). ראו שבחם של חכמים נוספים שם בפרק יד שהם כולם מדורות המאוחרים: "לרבי אלעזר בן עזריה קרא לו קופה של רוכלים. ולמה היה רבי אלעזר דומה? לרוכל שנטל קופתו ונכנס למדינה ובאו בני המדינה ואמרו לו שמן טוב יש עמך. פולייטין יש עמך. אפרסמון יש עמך ומוצאין הכל עמו. כך היה רבי אלעזר בן עזריה בזמן שתלמידי חכמים נכנסו אצלו. שאלו במקרא - אומר לו. במשנה - אומר לו. במדרש - אומר לו. בהלכות - אומר לו. באגדות - אומר לו. כיון שיצא מלפניו הוא מלא טוב וברכה".

¹⁸ ראו במדבר רבה פרשת במדבר, פרשה ב סימן ג: "רבי יהודה אומר: הביאני אל בית היין - למרתף הגדול של יין, זה סיני". ראו דברינו [ודגלו עלי אהבה](#) בשיר השירים.

¹⁹ בקטע זה שהשמטנו מובאות המצוות שאדם הראשון הצטווה, עבודה זרה, ברכת השם, דינים, שפיכות דמים, גילוי עריות, גזל וכמעט כולם נלמדים מהפסוק: "ויצו ה' אלהים על האדם על האדם מכל עץ הגן אכול תאכל". ובאמת יש כאן רק שש מצוות והשביעית, אבר מן החי, נמסרה לנח כפי שהמדרש עצמו ממשך ואומר. ובבראשית רבה טז ו אכן הנוסח הוא שש. ועכ"פ יש כאן "חידוש" שכבר במצוות הראשונות שנתנו לבני האדם שאנו מורגלים לכנותם "שבע מצוות בני נח" יש חלוקה פנימית והדרגתיות. אדם הראשון - שש. לנח נוספה עוד אחת. בכך מתחיל הדרשן את הקו שהוא מנסה לשרטט הכי מוקדם שאפשר. על כל.²⁰

²¹ כבר הרחבנו לדון על מדרש זה בדברינו [מצוות טרום סיני](#) בפרשת לך לך. לכן יש לצרף את מדרש בראשית רבה כא ז: "הן האדם - הא אדם! לא יכולת לעמוד בצוויך אפילו שעה אחת והרי בניך ממתנין לערלה ג' שנים, שנאמר: שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקרא יט). א"ר הונא: כד שמע בר קפרא כן, אמר יפה דרשת בן אחותי". זהו אותו אדם הראשון שהקב"ה מראה לו דור דור ודורשיו, שופטיו, סופריו ומנהיגיו (ולפי נוסחאות מסוימות גם פושעיו) (בראשית רבה כד ב) ומתברר לו שיש דורות טובים הימנו. השוו גם עם המדרש על הסתלקות השכינה שבעה רקיעים בעקבות חטאי הדורות הראשונים והורדתה חזרה לארץ, רקיע אחרי רקיע, בעקבות צדקת הדורות האחרונים (בראשית רבה יט ז ועוד). אך כאן, ובשאר המדרשים שהבאנו, היריעה משתרעת גם מעבר למתן תורה ובפריסה רחבה על פני דורות רבים. מאדם הראשון ועד תקופת הדרשן. ואילולי דמסתפינא הוה אמינא ועד ימינו. הדגש הוא בהדרגתיות של הוספת המצוות והרחבת יריעת ההלכה לאורך כל הדורות. אמנם, מחמורו של פנחס בן יאיר למדנו את הדעה הפסימית "אם ראשונים כמלאכים אני כבני אדם ואם ראשונים כבני אדם, אנו כחמורים", אבל מסתבר שיש גם דעה אחרת.

²² עם סגירת הגיליון הזדמן לנו מקור זה עליו הרחבנו בדברינו [לא מאסתים ולא געלתים](#) בפרשת בחוקותי. הנחמה שלאחר התוכחה באה מזכירת "הראשונים". מי הם ראשונים אלה? אין אלה אבות האומה: אברהם, יצחק ויעקב, שהרי אלה כבר נזכרו שני פסוקים קודם לכן: "וזכרתי את בריתי יעקב וכו'". ראשונים אלה הם השבטים, כפי שהראינו בדברינו שם, ברית הראשונים היא הברית עם שבטי בני ישראל בצאתם ממצרים. אך בעוד שרוב המפרשים והמדרשים מדגישים את מעלתם של הראשונים-שבטים, שקבלו את התורה, שהלכו במדבר וכו' (ראו דברינו [חסד נעורים](#)) בא אלשיך ומזכיר את גנותם של השבטים שהיו עובדי עבודה זרה והימרו על ים סוף (דברינו [וימרו על ים סוף](#) בפרשת בשלח) וחטאו בעגל ובמרגלים. ואע"פ כן, נכרתה עמם הברית! אז אי אפשר לכעוס על הבנים יותר מאשר על האבות - "הראשונים" שגם הם לא היו מושלמים. ואנחנו נזכרים שוב בפסוק בקהלת ז י: "אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה" (קהלת ז י).

שבת שלום ומועדים לשמחה

מחלקי המים

מים אחרונים 1: את הוויכוח על "ולא חיסרתיה" אם הוא לשבח וגדולה או למיעוט, אפשר גם להמשיך על הפסוק "ותחסרהו מעט מאלהים" (תהלים פרק ח). כפשוטו, פסוק זה, והפרק כולו הוא שבח והלל לאדם שנברא בצלם אלהים ובינו ובין הקב"ה אין אלא הבדל מעט. אך ניתן גם לקרוא פסוק זה במובן הפוך: "ותחסרהו, מעט מאלהים". האדם חסר מאד בהשוואה לאלהים ואינו אלא מעט ממנו. ואם כך, יש כאן הקבלה נדירה בין לשון המקרא וחי"ל.

מים אחרונים 2: לרשימת המקורות הנ"ל נראה שאפשר להוסיף גם את הקטע הבא מתוך מסכת תמורה טו ע"ב: "תנן התם: משמת יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות - איש שהכל בו. ואמר רב יהודה אמר שמואל: כל אשכולות שעמדו להן לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר היו למדין תורה כמשה רבינו, מכאן ואילך לא היו למדין תורה כמשה רבינו. והאמר רב יהודה אמר שמואל: שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה! דאשתכח להו - אשתכח, ודגמירן להו - הו גמירי כמשה רבינו".

הגמרא שם מוסיפה להקשות על המאמר הנ"ל שמימות יוסי בן יועזר כבר אין לימוד תורה כבימי משה רבנו – שואלת ומתרצת מה שמתרצת, עד שהיא מגיעה לסיפור על החסיד שהיה חולה ולצורך רפואתו גידל עז בביתו ועבר על תקנת חכמים שלא לגדל בהמה דקה בארץ ישראל. וכשבאו חבריו לבקרו: "ישבו ובדקו ולא מצאו בו עוון אלא של אותה העז בלבד". הגמרא ממשיכה לספר שם מי היה אותו חסיד וקובעת שהוא היה אחד משני תלמידי החכמים הגדולים: "או ר' יהודה בן בבא או ר' יהודה בר אילעאי". על בסיס קביעה זו חוזרת ושואלת הגמרא: הנה חכמים גדולים כאלה חיו מספר רב של דורות אחרי יוסף בן יועזר איש צרידה! והגמרא נדחקת לתרץ שהדופי של הדורות שאחר יוסי בן יועזר היה רק בנושא הסמיכה (סמיכה על קרבנות חגיגה ביום טוב). מעיון מדוקדק בגמרא זו ניתן לשייך אותה לקו התפר או נקודת האיזון כפי שהערנו לעיל, או אפילו לשייך אותה לשבח הדורות האחרונים.